У тебе мусила б бути сестра — на чотири, ні, на п’ять років молодша. Над цілим твоїм дитинством кружляли безтілесні жіночі імена, міняючись місцями, перекликуючись навзаєм, — ти не знала, до чого їх приточити, а лялькам давати не важилась: імена були не "ляльковi", тобто не зняті з живих людей, а якісь нізвідкісні — немов крізь стогін самопливом вигулькнулого імени, що надовго опосідало твій внутрішній слух (а вони всі гули як стогін, найчастіше повторюване — "Іванна"), хтось добивався до тебе — хтось, хто хотів бути названим. У другому класі тобі довелося змінити школу, і то був перший раз, коли зміну оточення ти сприйняла як визволення, як прорив у сферу, де можна виправити власну біографію на ту, котра мусила б бути: ти розповіла новим однокласникам, що маєш сестричку Іванку, яка ще не ходить до школи, і так несамохіть вчинила те, на що твоїм батькам не стало одваги: викликала до життя русяву голівку в пушистих кучерях, підсвічених сонцем. Потім вони напевно б потемніли, як і в тебе свого часу, — однак потім твою побрехеньку викрили, а коли пересох щоденний словесний потічок, у вбогому плині якого Іванка тільки й могла рухатися (сусідці за партою, крізь уранішні позіхи: "Іванка вчора розкапризувалася, не хотіла йти спати — ми з нею загралися аж до десятої"), — то погасла, назавжди випала з того виміру, де ростуть і міняються, й русява голівка в пушистих кучерях.

Так її було вбито вдруге.

Тому що насправді у тебе була сестра. Вона мала зябра і, замість ніг, підібганий скорчений хвостик — на манір рачка чи морського коника. Дівчинка-пуголовок, чоласта, як усі в вашому роду. Очі їй, напевно, ще не прокліпнулися, бо, зрештою, й не мала на що дивитися: довкола була тьма. І вогкість. І тепло. Воля клітин була — ділитися, невтримно й неперервно: мабуть, там, усередині, це мусить відчуватися подібно як коли тіло б’є несамовільний дрож, одначе без тої панічної кволости, котра опосідає при цьому нас, уже свідомих того, що тіло має бути слухняне, — там же, коли душа ще лиш нарощує його, безнастанний трем швидкопомножуваних клітин мусить відчуватись як тривка,

бринюча радість наближення: мовби тебе стрімко й владно несе крізь тунель на світло. І тому тебе не відпускає думка про страх — перший і останній на цьому світі страх твоєї сестри, від якої, мов від потопельника — одіж на березі, тобі зосталися тільки — даленіюча луна імени (чи то Іванна, чи ще якась "анна") й непевний образ чотирилітньо-пушистих русявих кучерів, підсвічених сонцем: про той страх, що прийшов іззовні, задвигтівши цілим тим темним китом, у якому вигойдувався маленький Йона, — грізний поштовх, безгучний, інфразвуковий обвал лавини, тьма довкола зненацька перестала бути затишно-булькотливою, вона помпувала загрозу з такою смертоносною інтенсивністю, що дівчинка-пуголовок заметалася в своєму водоймищі і, мабуть, закричала б, однак для крику в неї ще не було легень, була тільки тонка пелюстка ентодерми, котра марно вібрувала, ледь не перериваючись од надсади, але було ще рано, рано! — а довкруги й далі тривав страх, чистий страх, безпредметний і всевладний, вона борсалася в самому його осерді, сліпо тицяючись навсібіч у пошуках притульного сховку, бо ж їй треба було нарощувати тільце, хирляві ручки, тонковислі ноженята з по-жаб’ячому вивернутими ступнями, — але за тим страхом стрімко підносилося ще щось — мов важезне віко, призначене на те, аби накрити собою розпачливу гарячу грудочку, котра не мала ще навіть голосу, ані взагалі жодного способу подати через тунель будь-який знак про себе — про те, що вона вже тут, є, осьдечки, дайте ж їй тільки наростити тільце!.. Ти тоді ще, звісно, нічого не тямила, тобі минав п’ятий рік, і ти, здається, сповивала ляльку в кімнаті на канапі, коли нараз із кухні, де лишилися сидіти по обіді тато з мамою, залунали здушені горлові звуки, схожі на гавкіт, — звуки жіночого голосу, який ти не впізнала, бо звідки тобі було тоді знати, що так може звучати жіночий голос, — та вже наступної миті розітнувся мамин, таки мамин, але який же очужілий, моторошний, колодязно-нутряний крик — на ціле життя вб’ється він тобі в пам’ять:

— Бандити! Звірі! Прокляті!

Шамотнява, стишений, умовляючий татів голос — це як шурхіт на плівці; коли ти влетіла в кухню, по очах тобі з розгону, навідлі (крупний

план!) вдарило мамине мокре, червоне лице в прилиплих пасмах кіс, — оце і все, що випало в тих подіях на твою долю: роль споглядача, безпорадного свідка, що стоїть осторонь із завжди зайнятими — чи то лялькою, чи оберемком книжок — руками.

Про книжки — це був ще один виразний спогад: коли перед тим — ти не пам’ятаєш, як задовго перед тим, — чужі чоловіки заповнили, не скидаючи плащів, вашу квартирку, що вмент стала тісною, і, відвернувшись спинами до господарів, заходились порпатися в книжкових шафах і татовому бюрку, а тато з мамою сиділи на канапі й мовчали, лише зрідка озиваючись пошепки, — ти, по якомусь часі (за годину? дві? три?), знудилася так сидіти й, шаснувши до себе в закуток, взяла на оберемок стосик своїх книжечок — зверху лежали "Українські народні загадки" в твердих палітурках, із замисленим блакитним хлопчиком на обкладинці, — ти попросилася вийти бодай почитати на балкон, коли вже не можна на вулицю, — як на п'ять років, вельми розсудлива поведінка, взагалі з-поміж усіх учасників тої мізансцени ти хіба єдина й поводилася розсудливо, бо, наприклад, тато — а вони перепинили його в під’їзді, як повертався з інституту, і він мусив сам подзвонити в двері, тож вийшло так, наче це він їх і привів, — коли дружина відчинила, потрапив, геть ошалівши, промовити тільки: "Знайомся, Наталю", — мовби то справді гості завітали на чашку чаю, і неважко навіть уявити, що твоя мама, тоді молодша, ніж ти тепер, твоя стрункa і тепла мама, від якої завжди так гарно пахло, могла, відступивши на крок углиб передпокою, отетеріло зронити: "Дуже приємно", — і тоді вони витягли свої посвідчення: коли через багато років, ув іншому будинку, на коридорі, вони так само перепинять тебе, ти, не переводячи духу, мов двадцять років лиш на це й чекала, з місця зажадаєш від них посвідчення, хоча, якщо вдуматись, то на кий біс воно здалося, — але, може, вся справа в тому, що тоді, на п’ятому році життя, тобі його не показали, що ніхто не звернувся до тебе: "Знайомся, Дарцю", як загалом не вважав за потрібне будь-що тобі вияснити, розвернути їх до тебе фронтально — а їхній фас, то й є ота цупка розгортка з дрібно набраним текстом на лівій стороні вгорі, якого все одно не встигаєш прочитати, бо, іно виставивши, вони тут-таки,

плавким жестом фокусника, відводять свою ксіву назад, як ти змогла пересвідчитися аж по двадцяти роках, — напочатку ж були тільки спини, сірі спини, що їх жодним чином не обходило твоє існування, та в чиїй присутності, однак, не можна було ані вийти з квартири, ні рухатися по ній де хочеш — навіть до туалету дибулялося під їхнім наглядом, — і єдиний раз із тої сірої, обложної непрогляді на тебе крутнулося й виціlилося щось ніби лице, але теж не зовсім лице, бо замість погляду мало спущені повіки, от саме тоді, коли ти з оберемком книжок, зверху "Українські народні загадки" в твердих палітурках із намальованим блакитним хлопчиком, що в задумі приклав пальця до лоба, просилася в мами бодай на балкон, якщо вже не можна на вулицю, — ніби-лице, так і не глянувши на тебе, сказало по-російськи: "Дєвочка, ану-ка покажи свої книгі", — голосом, який також тебе не бачив, у якому не було жодної познаки, що його адресовано тобі, — таж ти не була "дєвочка", ти була — Дарця, ти здивовано стояла на карамельно-жовтій, липнучій лаком (щойно скінчили ремонт!) паркетній підлозі з оберемком книжок на руках і дивилася знизу вгору в ніби-лице, і тут твоя мама, твоя струнка і тепла мама, від якої завжди так гарно пахло і яка вже третій місяць вигойдувала в собі твою сестру, огорнула тебе рукавами светра, фіалковою вовняною тьмою, ніби вбираючи назад у себе, де тобі вже не було місця, і сказала, легенько дихнувши у вухо: "Ну похвалися, похвалися дяді, що ти читаєш", ось просто візьми й похвалися, усе одно як розкажи-гостям-віршика — інстинктивно безпомильний відрух: одомашнити "дядю", перекласти його знайомою мовою, як того здоровенного псюру, що колись у парку був погнався за тобою, і ти злякалась, і бігла, й голосила, і, перечепившись, з лементом упала в траву, а мама, вже втишивши, сміялась і показувала тобі: таж глянь — псисько стояв, винувато насурмонившись, — то він гратися хотів, дурнятко, ну не бійся, нестрашний же зовсім, ось підійди, погладь його, — дивно те, що цей її порив подіяв, здається, не тільки на тебе, а й на каґебіста, бо, віддаючи тобі книжки по кількахвилинному переглядові (і, правдоподібно, перемацуванню палітурок та корінців), той зважився підіграти так безоглядно накинутій йому цією блідою, насмерть переляканою жінкою ролі — пхнув стосика тобі в руки, удав "гостьового дядю" — неоковирно, наче ніколи не мав до діла з дітьми: "На, возьмі,

дєвочка… Харошиє книгі у тєбя", — книжки було перетасовано в іншому порядку, і ти знов рішуче витягла наверх замисленого блакитного хлопчика, проте щось уже було "не так" — щось солодке і втішне, багатообіцяюче було випарено, вилучено з тих книжок, і йти з ними на балкон тобі більше не смакувало, ти тримала їх на оберемку, і це й мало стати твоїм найоголенішим, єдино чітким спогадом про той вересневий день: ти стоїш, і у тебе зайняті руки.

Отож либонь чи не в ту мить, коли вона похопилась обтулити, обгорнути тебе собою, твоїй матері й мелькнула, ще поки що заднім планом, тьмяна сполошна правда: двох вона не обтулить. На двох у ній не було місця. Так ти, самим фактом твоєї звершеної, безповоротної присутности в цьому світі, витіснила з нього свою сестру. Бо інакше чим пояснити, що ще кілька років по тому вона докликувалася, отим даленіючим гулом так і не розчутого гаразд імени, саме до тебе, і що саме тобі явила русявий поворот голови в підсвічених сонцем кучерях? Ти сиділа з ногами на канапі й читала казку: про те, як зрізали чумаки в лузі сопілку з калини, прийшли в крайню хату, і як хазяйська дочка притулила сопілку до губ, а та й заговорила: помалу-малу, сестрице, грай, не врази мого серденька вкрай, ти ж мене, сестро, зі світу згубила, в моє серденько гострий ніж устромила… Не конче встромляти гострого ножа — щоб бути винуватим, цілком достатньо народитися.

Про те, що в тебе була сестра, ти довідалася аж геть пізніше, на дванадцятому чи тринадцятому році, — тобі розповіла мама, й батьки тоді посварилися, бо тато вважав, що не слід розказувати дитині про такі речі: як усіх мужчин, дитина по-справжньому переконувала його в своїй реальності щойно від моменту, коли береш її на руки й занурюєш у теплу купіль, тож не виключено, що в тобі, доростаючій жінці, мати несвідомо пошукувала тоді спільниці, — одначе вона не знала про світло-русу кучеряву голівку, котра щезла й більше не поверталася, про наслання вистогнаних імен, що їх ти, було, цілими днями мурмотіла собі під ніс, — втім, і ти дечого не знала. Тобі невтямки було, як то — будучи на третьому місяці, втратити за скілька день сім кілограмів ваги, так що всі сукні повисають на тобі, мов у шафі на плічках, і бути щодня

викликуваною з праці на допити: вставати з-за столу в раптовій ватяній тиші під поглядами колег, а авто з водієм у військовому однострої жде внизу, — і впродовж місяця ходити з широко розкритими, наче заклиненими в повіках, сухими, але гарячими, як після сліз, очима. Кожен страх має свій об’єм і вагу — Наталин до останку заповнив її й без того стануле тіло, виштовхуючись крізь очі, і, либонь, кінцевий злам (стук — і визів важезного віка) стався в ній навіть не тоді, коли вона ото ридала на кухні, як ридають хіба двічі, ну може, тричі на віку ("Бандити! Звірі! Прокляті!"), — вже знаючи, що Антось має рацію, що дитина в неї, такої, не може вродитися нормальною, — а щойно згодом, коли, обмивши обличчя крижаною водою і відчуваючи, як помалу заполоняє її, ще живу, мармуровий холод обкапаного вільгістю надгробка, всім морозом у тілі сказала до нажаханої гарячої грудочки, котра одчайно вглибала в неї, прагнучи закопатися якнайглибше: "Прости". Прости, моє маленьке, моє золотко, моя доцю чи синоцю, — мама не сміє вигодовувати тебе своїм страхом.

І ще одного ти не знала — що по кількох роках, якраз у тому короткому проміжку, коли ваші батьки не чекали арешту, твоя сестра показувалася мамі. От тільки личка Наталя так і не розгледіла — його заступала місячно-бліда, колихка, мов розмита слізьми, пляма; взагалі, цілий сон був чорно-білий: чи то в нічному, чи в люмінесцентному освітленні; з темряви маленька, місячно-бліда дівчинка безгучно тягла до Наталі потопельні руці, пальці — якісь дивно довгі, недитячі, плакучі й ворушкі, начіплені, як на ниточки, на розчепірену павутинку підшкірних сухожилків, — з благальним дрожем силкувалися дотягтись до живого дотику: мамо, німо молив той жест, мамо. Отут Наталю й оперіщило тим сипким, провальним жахом, за яким уже нічого нема, — власний одчайдушний крик вихопив її зі сну, видзвонюючи потому в цілому розкалатаному тілі, коли, вистигаючи, дзиґочучи зубами, вона сиділа скулена на краю постелі (в пітьмі світився тільки циферблат годинника на бюрку: була третя) й, замість полегкости опритомнення, відчувала, як привалює її тягар необорно чіткої свідомости, що то був не її жах — і що з цією свідомістю їй відтепер належиться жити. Той жах прийшов іззовні — наринув звідти, з німої люмінесцентної ночі, де

обтікав довколоплідними водами її відторгнуту дитину, її викинуту на місячний холод дівчинку, — аж тепер їй відкрилося, що то була дівчинка, бо аборт був пізній і складний, насилу дозволений — "за психогенними показниками", й на своє вибелькотане питання, хлопчик то був чи дівчинка, Наталя почула: а хто вам уже разбєрьот, і ось тоді вона затялася і, зціпивши зуби й сльози, таки наполягла, аби їй показали — те, що було чи мало стати — її другою дитиною: бо, хоч якій розчавленій, їй видалася нестерпучою, мов прикладені до мозку розжарені щипці, думка, що ця дитина, це крихке, як подув, існуваннячко, кількадесятиграмовий пуп’янок уже самочинної плоті, котрий устиг попереводити всі годинники в її тілі, так справно обряджаючи-обрихтовуючи собі свою першу земну оселю, — пощезне нерозпізнаним, ніким не вгаданим, нічим не об’явленим — жодного знаку, жодної прикмети, ані дрібки, ні кольору очей чи форми черепа, ні навіть статі, нічогісінько, ніщота ніщот: так, немов вона, Наталя, була вагітна страхом, а не людським дитям. Те, що вона вгледіла, — те, що плавало в цинічному блискові цинкової посудини, — скидалося на обрізки сирої печінки в чорних, масних згустках крови, і то й була твоя сестра в її єдиному земному існуванні: хто вам уже разбєрьот, кюретка тяла вздовж і впоперек, як міфічна розпаношена сокира, — все, що запускалося в розіпрілий парний ґрунт, викорчовувалось, вирубувалось, вигрібалось, вишкромаджувалось нею до щирця: до жовтої глини, до білої кости, до вічної мерзлоти, до залуб’янілого шару вапна на дні ями, до тарахкання вагонзаків по стиках рейок крізь снігову пустелю — в одному з тих вагонзаків двадцять років тому везли розметаного в сорокаградусній маячні Антона, і серед в’язнів тоді знайшлася жінка, чиє ім’я він запам’ятав на цілий вік і переказав Дарці — наче зробив депозитний внесок у банк нерозмінного часу, — жінка, що зібрала кілька кожухів, а може й шуб — адже там їхала й аристократія, стара галицька професура, високе священство, колишній посол до сейму з родиною, на якого всі так і казали: "пане после", — душні хутра ще зберігали пилковий віддих довоєнних європейських готелів, жіночих парфумів, золотавих залаштункових порохів, оксамитних портьєр з китицями, кожухи ж пахли гостро й тяжко, як і годиться кожухам, — там був квасний дух застояного поту й невідмивного бруду під нігтями,

стаєнного диму й кулеші з молоком, напівзвіриний сопух селянської хати й сумний, церковний запах воскових свічок, і та жінка викричала це все у власників, посунувши їх по двоє під одне вкривало, а викричане — навалила на вісімнадцятилітнього хлопчину, що згоряв у лихоманці, й щоби хворий не розкривався, сама поклалася поверх, три дні вона утримувала вагою власного тіла цю кучугуру рятівного тепла, яка всисала в себе хлопчикову смерть, три дні в напхом напханому вагоні для худоби, на якомусь відтинку неміряних просторів межи Львовом і Читою ця жінка народжувала Антона із збірної, давучо-жаркої, хутряної, вовняної, повстяної хмари назавжди занапащених життів — як із сукупного матірнього лона; на третій день настала криза, а ще за кілька днів їх привезли на місце, і більше Антон тієї жінки не бачив. І Наталі — вительбушеній, ґвалтом розіп’ятій на гінекологічному кріслі, — мусило відкритися, що всі ці двадцять років божевільна сокира й далі гналася за Антоном — по рейках, по шпалах, з перестуком і цюком, розкидаючи-вергаючи врізнобіч нашвидкуруч понамощувані жіноцтвом уздовж шляху кучугури притульного тепла, в яких загніжджувалися нові життя, — адже сказав Антонові, вже реабілітованому, й дипломованому, й допущеному до кафедри, підполковник на допиті: "В лаґєрє билі, а с намі работать нє хатітє — вот і пажалєєте", еге ж, "пажалєєте", і скавчатимете, як пси з перебитими хребтами, і прощення клячатимете в своїх дітей, що привели їх на світ! — ось чого вони від нас хотіли, сволочі, бандюги, убивці, не діждете, я її вирощу, мою Дарцю, мою дівчинку, єдину, що мені лишилася, я її не випущу, як випустила цю, давшись розтиснути коліна, окравки сирої печінки в чорно-кров’яних змивинах, ясочко, моє дитятко, чи ти мені коли простиш?.. Так — або приблизно так — мусила відчувати це твоя мама, тож нічого дивного, що, побачивши нарешті в тій люмінесцентній ночі твою сестру й спізнавши, бодай на мить, її перший і останній, винесений з цього світу страх, вона вмент розпізнала в цьому відповідь на своє безмовне благання. Напевне, то й була відповідь, бо після того Іванна більше не показувалась — ні матері, ні тобі; минуло ще двадцять років, із яких половина була роками повільного Антонового конання, і аж тоді, коли за ним замкнулося важезне віко, і їдкий зимовий вітер залишився на спустілому цвинтарі куйовдити чорні з позліткою бинди на вінках та

вгрузлі в розковезяну безліччю ніг багнюку голівки хризантем, Наталі намарився ще один сон: у тому сні Антін віддалявся від неї — вона бачила його зі спини, кругом знову була ніч, і от з тої ночі виступила йому назустріч маленька дівчинка в білій льолі і взяла його за руку — так упевнено, і таким опікунчим був миттєвий відрух чоловіка у відповідь, що Наталя, для якої ціла сцена так і зосталася неозвученою, якось, проте, з місця заспокоїлася й подумала їм услід: от і гаразд, от і добре, він — удома. Тут дивно те, що цим разом вона не впізнала дівчинки, всю її увагу було скеровано на мужа, і вранці, переповідаючи сон дочці, вона не зразу зрозуміла, коли Дарка, дивлячись убік, коротко кинула: "Це вона". — "Хто?" — мов перечепилася на бігу Наталя: вперше за довгий, злиплий у нескінченну протяглість час цей сон якимось чином обіцяв їй спокій, тож на доньчине нагле хірургічне в нього втручання вона відізвалася тим самим зимним внутрішнім стиском, яким завжди відзивалася на несподіваний дзвінок у двері чи принесену телеграму: в неї знов, як і впродовж усенького її життя, замірялися щось відібрати; але ти, її Дарця, тепер уже доросла жінка з вільно звислими вздовж сильного й гарного молодого тіла руками — ні чашка кави, ні цигарка не заповняли цих рук, — сказала з напівусвідомленою жорстокістю, чи радше, з дрочливою хіттю — вхопити матір за плечі й трусонути її, як людину, що ніяк не прокинеться: "Це була та дитина, що не народилась, — от вони й зустрілися". І Наталя збагнула, що це правда, так воно й було, — і в одночасному спалахові вдячности до цієї — живої дитини, своєї, аж от коли віднайденої спільниці, котра потрапила все так чітко порозставляти на місця, їй зблиснуло й погасло, що сокира нарешті пронеслася мимо — відчахнувши половину дерева, яка десь там, по тому боці, остаточно склепилася докупи в мовчазному стискові рук чоловіка й дівчинки, — а значить, тутешня половина — вони з Дарусею — вийшла з-під загрози: саме таке значення мав звіданий нею уві сні, невідь-відколи не знаний їй — спокій.

І Наталя заплакала.

Ти тоді обняла її за плечі, бо руки мала вільні — розв’язані батьковою смертю. Два життя склалося на те, щоби повністю відкупити твоє власне. Цілих два.

Але ти — ти проскочила, Дарцю.

1992 р.